

Sophonias Paminger Balassi Ferencnek írt versei. Németh S. Katalin 1999-ben közölte Joachim Bielskinek Balassa János halálára írt epicédiumát.¹ A szöveget Csonka Ferenc fordította le, a kiadást pedig a nyomtatvány mára egyetlen fennmaradt, az edinburgh-i Skót Nemzeti Könyvtárban található példánya alapján készítették el. Ám Bielski művének nem ez volt az első tudományos említése: 1940-ben Waldapfel József bukkant rá az addig csak címében ismert epicédiumra, és közreadta azt.² Ez a kiadás azonban egy csonka, részben olvashatatlan példányt vett alapul, mely 1944-ben el is pusztult. Szerencsére az edinburgh-i példány felfedezése után³ Bielski műve teljességében elérhetővé vált, viszont még ezzel sem derült fény mindenre. Szabó András 1997-es, a Balassi-fivérek nürnbergi tartózkodását ismertető cikkében⁴ említést tesz egy verses imádságról és egy epigrammáról, melyet Sophonias Paminger, Balassi Ferenc nürnbergi iskolamestere jelentetett meg Balassi János halála után, a Bielski-féle epicédium függelékében. Szabó megjegyzi, hogy ebből még nem került elő egyetlen példány sem, csupán a címleírást ismerteti Philipp Albert Christfels 1767-es, Paminger műveit tartalmazó bibliográfiája⁵ alapján. Paminger egy latin és német nyelvű imát és egy ahhoz tartozó, Balassi Ferencnek és nevelőjének, Szkárosi Jánosnak ajánlott latin nyelvű epigrammát adott ki. Az epicédium skóciai példányának vizsgálata során ismertem fel, hogy a kötet nemcsak a Bielski-művet, hanem Paminger verseit is tartalmazza.⁶

Sophonias Paminger (1526–1603) Passauból származó tanár, iskolamester, költő volt.⁷ Apja Leonhard Paminger zeneszerző és teológiai író, akinek műveit később maga Sophonias adta ki. 1545-től Wittenbergben Melanchthon és Georg Röhrer mellett tanult, utóbbinak közeli barátja is volt. 1556-tól különböző városokban vállalt tanári állást a latin és görög nyelv tudásaként. Rengeteg helyen megfordult Deggendorftól kezdve Regensburgon át egészen Nürnbergig. 1575-től itt élt a karthauziak egykori kolostorában, ahol magániskolát is nyitott. Emellett beutazta Magyarországot, Stájerországot és Karintiát is, hogy támogatókat keressen apja műveinek kiadásához. Ezek első két kötete már 1573-ban megjelent *Cantiones Ecclesiasticae* címmel (VD16 ZV 24062, VD16 ZV 24063). Mintegy húsz saját művet hagyott hátra, melyek között találunk verseket, zeneműveket és egy ötosztályos iskola számára készült iskolai szabályzatot, mely pedagógiai munkájának lenyomatoként is olvasható.⁸ Az 1557-es *Poemata* című versgyűjteményében (VD16 P 70) nagyrészt latin nyelven írt epigrammák, elégiák és alkalmi versek (gyászénekek, sírfeliratok) szerepelnek.⁹

¹ NÉMETH S. Katalin, *Balassi János epicédiumáról* = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 103(1999), 5–6, 648–657.

² WALDAPFEL József, *Magyarország sorsának XVI. századi lengyel visszhangjához, Bielski Joachim epicédiuma Balassi apjának halálára*, Bp., EPhK, 1940, 197–211.

³ BIELSKI, Joachim, *Epicidium in obitum [...] in regno Hungariae consiliarij &c.*, DC. 4 (11), National Library of Scotland, Edinburgh.

⁴ SZABÓ András, *Balassi Bálint és öccse Nürnbergben (1565–1577)* = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 101(1997), 1–2, 64–71, (69).

⁵ *B. Caroli Christiani Hirschii De Vita Pamingeriorum Commentarius, [...] Georgii Adami Michel Edidit Atque Illustravit*, szerk. Philipp Albert Christfels, Oettingen, 1767.

⁶ PAMINGER, Sophonias, *Precatio ad deum patrem domini [...] Latinisch vnd Teutsch gestellet*, D. C. 4 (2), National Library of Scotland, Edinburgh.

⁷ Életéhez összefoglalóan ld. WAGNER, Fritz, *Sophonias Paminger (1526–1603), Lateinschulmeister und angehender Schriftsteller, die Lateinschule Deggendorf und eine Schulordnung für die Lateinschule = Deggendorfer Geschichtsblätter*, 38(2016), 5–96, (7–17).

⁸ PAMINGER, Sophonias, *Reformatio et constitutio sive ordinatio scholae latinae*, Ratisbonae, 1575.

⁹ WAGNER 2016, i. m. 17.

A majd húsz évvel később keletkezett, jelen közleményben olvasható epigramma és ima is alkalmi versei közé sorolható.

Balassi Bálint öccse, az 1563-as születésű Ferenc 1575-ben már biztosan Nürnbergben tartózkodott. Bátyjához hasonlóan (aki tíz évvel korábban járt ott), ő is tanulás céljából érkezett a városba. Ugyanebben az évben kezdte meg működését Paminger magániskolája is, ahol Ferenc nevelőjével, Szkárosi Jánossal együtt volt diák. Ebben az időszakban a nürnbergi humanista kultúra már túljutott a mintegy fél évszázaddal korábbi tetőpontján.¹⁰ Ugyanakkor a városban továbbra is jelen volt a magas színvonalú oktatás, a Melanchthon-iskola hagyományát továbbvivő, képzett értelmiségiek vezetésével. A latin nyelv azonban egyre nehezebben veszi fel a versenyt az előretörő némettel szemben, ami a humanista latinság számára az elkerülhetetlen hanyatlást jelentette. Az anyanyelvűség és a gyakorlati ismeretek oktatása lassan elkezdte átvenni a humanista ismeretanyag helyét. A helyi lelkészek és tanárok közül sokan – a városban hivatalosan elfogadott lutheri tanok helyett – melanchtoniánus nézeteket képviseltek. Közéjük tartozott Balassi és Szkárosi tanára, Paminger is. Paminger munkásságán jól észrevehető az imént felvázolt folyamat hatásai: ebben az időszakban született latin nyelvű műveit németre is lefordította, és gyakran két nyelven jelentette meg őket. Ezek a német fordítások gyakran teljesen nélkülözték a latin eredeti retorikai fogásait és mitológiai utalásait.¹¹ Érdekes módon a jelen cikkben tárgyalt ajánló epigramma és ima közül csupán az utóbbiból készített német nyelvű változtatot a szerző.

Tarnai Andor a neolatin költészet és drámairodalom 16. századi történetéről szóló tanulmányában megjegyzi, hogy a korban megnőtt az alkalmi költészet népszerűsége.¹² Ezen költemények nagy részét „humanisták írták humanistáknak”, és a különböző alkalmakra (hazatérés, házasság, halálozás, különböző ünnepek) írt verseket később kötetben jelentették meg. A szerzők többsége egyetemi tanár volt, így a későhumanista latin költészet gyakran az egyetemi környezetbe szorult vissza. Az sem volt ritka, hogy diákok írtak verseket egymásnak vagy a tanáraiknak, esetleg a tanárok üdvözölték versben a tanítványaikat. Ezt a gyakorlatot látjuk megvalósulni – bár nem egyetemi, de iskolai környezetben – a Balassi Ferenc és Szkárosi János tiszteletére írt újévi költeményben, és Joachim Bielski Balassa János-epicédiumában is.

A bevezető bibliai idézetek és az 1577-ben keltezett kolofon után olvasható a rövid ajánló epigramma, ezt követi az ima latin, majd német nyelven, melyet Paminger antik római szokás szerint újévi ajándékként (strena) nyújt át Balassi Ferencnek. Terjedelmi okokból az ima közlésétől jelenleg eltekintek. A nyomtatott szöveget betűhűen írom át, a kezdőbetűk és középpontozás tekintetében is az eredetét követem.

Precatio

Ad Deum Patrem Domini Et Salvatoris Nostri Iesu Christi, pro felici recentis anni auspicio. Per Sophoniam Pamingerum P[aedagogum]. latino & germanico versu scripta.

Ein Gebet

zu Gott Vatter unsers
lieben HERrn unnd Heyllands JESU
CHRISTI, umb ein glückseliges
Newes Jar durch Sophoniam Pamingerum
P. Latinisch und Deutsch gestellet.

¹⁰ SZABÓ 1997, i. m. 66–67.

¹¹ KEMPER, Hans Georg, *Deutsche Lyrik der frühen Neuzeit, I, Epochen und Gattungsprobleme, Reformationszeit*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1987, 63.

¹² TARNAI Andor, *A neolatin költészet és dráma alkonya Európában = Irodalomtörténeti Közlemények*, 101(1997), 5–6, 457–469, itt: 459.

Noribergae excudebat Nicolaus Knorr Anno 1577

Haec sunt praemia quae gens Pamingeria quondam pro recte factis ei pietate tulit.

Hieremiae 9.

Qui gloriatur, gloriatur scire & nouisse me: Quia EGO sum DOMINUS.

Qui facio misericordiam & Iudicium & Iustitiam in terra: HAEC ENIM MIHI PLACENT, dicit
DOMINUS.

Precatio

Ad Deum Patrem Domini Et Salvatoris Nostri Iesu Christi, Pro Felici Recentis Anni auspicio. Per SOPH[oniam] PAMING[erum] P[aedagogum]. latino & germanico versu scripta & Generoso, optimaque indolis Adolescenti D. FRANCISCO BALASSA, Generosi, ac Magnifici, Domini D. IOANNIS BALASSA de GIARMAT etc. Liberi Baronis. Sac: Caesarae Ma: Consiliarii & Ianitorum Regis Hungariae Magistri Filio Nobili, item ornatissimoque Iuveni IOANNI ZKAROSI, eiusdem D. FRANCISCI Baronis paedonomo & inspectori, Aliisque opt[imae]; spei Adolescentibus, DISCIPULIS SUIS cariss[imis]; sub Anni 1577. Initium, aphoporeti vice, dedicata.

EPIGRAMMA DEDICATORIUM

Ad Iani passim Iuvenesque, Senesque, Calendas
Muneribus certant, ultro citroque datis
Et tecum, GENEROSE BARO, certare, Tuisque,
Cum CONDISCIPULIS, munere promp?tus eram.
Sed Nobis nulli sunt census, nulla Tributa,
Exulat a CHRISTI Dis procul Exulibus.
Contenti paucis nostrum traducimus aevum
Diuitiae nostrae sunt opus atque labor
Dulcia sed nobis solamina praebet in unum,
Quod post hanc vitam Nos meliora manent
Quamuis ergo (inquam) Mihi non sunt talia dona,
Qualia Mundus iners iactitat, optat, amat:
Interea tamen, hoc a Me paradigma precandi
Cuiusdam Strenae, suscipitote loco.
Quod, quia plus vobis, quam fluxum congruit aurum
Ut spero, magni muneris instar erit:
Isthoc nanque DEO vos commendare potestis,
Et studium vestrum, vestraque cuncta pie.
Grata DEO res est Pietas, promissaque, vitae,
Non huius tantum, sed melioris habet:
Hanc igitur vobis studio commendo fideli,
Non bona, quae Mundus praedicat, atque colit
PNEUMATE pro sancto summum rogitate PARENTEM
Ac eius NATUM discite nosse bene.
Artibus ingenuis & moribus usque vacate,
Officium faciat sedulo Quisque suum.
Vestri conatus omnes, ut gloria CHRISTI,
Atque salus animae promoueatur, erunt.
Sic vobis annus curret feliciter iste,
Sic dabitur sanctos inter ouare choros.

Id quod, vt est summum, sic toto pectore Nobis
Omnibus atque piis, opto, Valet bene.

Ima

Istenhez, Urunk és Megváltónk, Jézus Krisztus Atyjához, boldog új esztendő reményében.
Sophonias Paminger (tanár) latinul és németül versekbe foglalta.

Ima

Istenhez, kedves Urunk és Üdvözítőnk,
Jézus Krisztus Atyjához, boldog új év reményében,
Sophonias Paminger (tanár) latinul és németül összeállította.
Nürnbergben kinyomtatta Nicolaus Knorr az 1577. év-ben.

Ezek a jutalmak, melyeket Paminger nemzetsége kapott egyszer igazságos és jó cselekedeteiért.
Jeremiás 9.

Hanem azzal dicsekedjék, aki dicsekedik, hogy értelmes és ismer engem, hogy én vagyok az ÚR
Aki kegyelmet, ítéletet és igazságot gyakorlok e földön; mert ezekben telik kedvem, azt mondja
az Úr.¹³

Ima

Istenhez, Urunk és megváltónk, Jézus Krisztus Atyjához, boldog új év reményében,
amelyet Sophonias Paminger (tanár) latinul és németül versebe foglalt, és az ifjú nemzetes és ki-
váló jellemű Balassa Ferenc Úrnak, a nemzetes és nagyságos Gyarmati Balassa János Úr, szabad
báró, a szentséges császári felség tanácsnoka, és a magyar királyi ajtónállómester nemes fiának,
ezenfelül az igen derék ifjúnak, Szkárosi Jánosnak, ugyanezen Ferenc báró úr tanítójának és neve-
lőjének, és más igen jó reménységű ifjaknak, legkedvesebb tanítványainak, az 1577. év kezdetére
útravalóul ajánl.

AJÁNLÓ EPIGRAMMA

Január első napján fiatalok és idősek versengenek mindenféle,
adott és kapott ajándékokkal,
– Én pedig veled vagyok kész versengeni
nemzetes báró, és iskolatársaiddal.
De nekem nincs semmi vagyonom, adót sem fizetnek nekem,
A Gazdagság távol lakik Krisztus száműzöttjeitől,
Kevéssel megelégedve éljük életünket,
A mi gazdagságunk a feladat, a munka,
De ez egyetlen dologgal nyújt számunkra édes vigaszt:
Hogy ez után az élet után jobb dolgok várnak ránk.
Tehát – mondom – bár nekem nincsenek olyan ajándékaim
Amelyeket a bűnös világ hengegésre használ, kíván, szeret,
Közben mégis az ima tőlem való mintáját
Fogadd el tőlem újévi ajándék gyanánt.
Ez – remélem – jobban illik hozzád, mint a tűnékeny arany,
És nagy ajándék lesz számodra.
Ezzel jámboran ajánlhatod tenmagad Istennek
A te odaadásod és minden másod.

¹³ Jer. 9, 24, Károli Gáspár fordítása.

A jámborság Istennek tetsző dolog, és nem csak ennek az életnek
Hanem egy jobbnak az ígérete is megvan benne.
Ezért a jámborságot ajánlom neked hű igyekezettel,
Nem azokat a javakat, amelyeket a világ hirdet és tisztel,
Imádkozzatok a legszentebb Szülőhöz, Szentlélekért,
És tanuljátok meg jól ismerni Szülöttét.
Ki-ki végezze serényen kötelességét,
nemes művészettel és erkölccsel élve.
Minden erőfeszítésetek arra irányul majd, hogy Krisztus dicsósége
és lelketek üdvössége előremozdíttassék.
Akkor fog boldogan telni ez az évéd,
Így adatik majd meg, hogy a szent kórusban örvendezz.
Ezt kérem, mivel ez a legfőbb, így kívánom teljes szívemből magunknak
És minden jámbor embernek. Isten áldjon!

HELMRICH MÁRTON TAMÁS